

A két éves kutatás a latends migránsok idősgondozásban játszott szerepére irányult. A téma jellege interdiszciplináris, szociológiai illetve etnográfia szempontú megközelítést kívánt. A kutatás a küldő országból jövő migránsokat, az őket alkalmazó családokat és a Magyarországról idősgondozás miatt eltávozó migránsokat vizsgálta. A Magyarországra érkező migránsok a küldő ország magyar nyelvű etnikai kisebbségei közül kerültek ki elsősorban Erdélyből illetve kisebb részben Kárpátaljáról. A Magyarországról elvándorló láthatatlan migránsok két csoportja különböztethető meg, etnikai kisebbségi gyökerekkel rendelkezők (svábok) és magyarok. Az előbbieket nyelvtudása és hasonló identitása miatt német nyelvterületre, míg a magyarok más országokba is végeznek.

A kutatás több jelentős problémakört vizsgált. Az öregedéssel együttjáró kihívások egyike a tartós hosszabb idejű gondozási, ápolási igény, amely Magyarországon a népesség rossz egészségi állapota miatt már az életciklus korai szakaszában jelentkezik. A magyar idősellátórendszer ugyanakkor nem képes ezt a problémát kezelni és a idősgondozásban hagyományosan jelentős szerepet játszó családok sem képesek a kihívásra hagyományos eszközökkel válaszolni. A vizsgálatnak volt így egy makro szintű megközelítése, amely a családok stratégiái, a láthatatlanul jelenlévő migránsok, a formális idősgondozási rendszer és a munkaerőpiac közti összefüggéseket akarta feltárni, illetve választ várt a migráció társadalmi elfogadottságával és fenntarthatóságával kapcsolatban is.

A másik alapvető kutatási irány a migránsok interperszonális kapcsolataira irányult, a vizsgálat fel kívánta tárni : a) migrációjuk okait, b) a láthatatlan migrációra épülő munkaszerveződést (migrációs csatornák, munkaszervezés formái, háztartásba integrálódó migráns munka kapcsolata a legális és illegális munkaerőpiaccal, c) megítélésüket a küldő és a fogadó országban, d) a migráns idősgondozók kapcsolatát a munkaadó családdal (beilleszkedési / kiszolgáltatottsági formák) és a hátrahagyott, transznacionális családdal.

A kétfajta egymást kiegészítő megközelítés egy Magyarországon eddig feltáratlan jelenség pontos megismerését eredményezte.

A kutatás kvalitatív módszert igényelt: az anyaggyűjtés interjúzással készült, amelyet megfigyelés is kiegészített és a minta kiválasztása a hólabda módszer alkalmazásával történt a következő szereplőkkel: 13 a migránst alkalmazó családokkal; 29 a Magyarországon idősgondozást vállaló migránsokkal; 12 a Magyarországról más országban idősgondozást vállaló migránsokkal; 34 tovább interjú a migráns gondozás kontextusát vizsgálta.. A munkatervben magadott interjúkon felül (első év 45 interjú, második év 40 interjú) újabb 5

interjú készült Magyarországra jövő illetve innen távozó migránsokkal. E mellett feldolgozásra kerültek a magyarországi intézményes idősgondozásra ellátásra vonatkozó adatok.

Az eredeti munkaterv csak az idősgondozásban láthatatlanul jelenlévő (Magyarországra jövő, innen eltávozó) migránsok és a migránsokat alkalmazó családok vizsgálatára irányult. A kutatás során végzett interjúk ugyanakkor a kutatás irányának bővítését tették szükségessé, így a kutatásba a migránsok, a családok mellett a következő aktorokat is bevontuk:

- a) *munkaközvetítéssel* foglalkozó cégek, amelyek külföldre közvetítették az elsősorban a középkorú generációból jelentkező idősgondozást vállaló nőket, illetve látóköriükben megjelentek a kelet-európai idősgondozókat kereső családok;
- b) magyar formális idősgondozói intézmények, ahonnan az idősgondozók külföldi idősgondozással kapcsolatos munkavállalás miatt hagytak föl a munkavégzéssel;
- c) egészségügyi ellátórendszer intézményei.

A munkaközvetítéssel foglalkozó cégektől kapott adatok rávilágítottak, hogy a kutatásban vizsgált fekete gazdaságban jelenlévő láthatatlan migráció mellett létezik egy a munkaerőpiac látható szegmensében meglévő, Magyarországról más országokba hivatalosan kiközvetített migráció is.

A kutatás jellegéből kifolyólag nehézségekre számítottunk a minta felkutatásához. A kezdeti nehézségekhez képest az információszerzés ugyanakkor sikeresebb volt. A vizsgálat során a kérdezettekkel kiépített bizalmi háló újabb személyekkel való kapcsolatfelvételt tett lehetővé, amit a potenciális alanyok felkutatására irányuló két év alatt szerzett tapasztalat is segített. Így a tervezetteken túl a kutatás utolsó, elemzésre előirányzott szakaszában is folytatódott az adatgyűjtés. Ez lehetővé tette, hogy azonos költségek keretein belül (a költségek készletbeszerzés és a külföldi utazás maradványának közti OTKA Iroda által engedélyezett átcsoportosításával, a pénzügyi beszámolóban jelezve) a munkatervben vállaltakhoz képest több, 5 interjú készüljön el. (A költségek készletbeszerzés és utazás maradványt érintő engedélyezett átcsoportosításával; átcsoportosítás történt a befektetett eszköz és készletcsoportkategóriája közt is, lásd pénzügyi beszámoló). Ugyanakkor ez azzal járt, hogy a folyamatos és a kutatás befejezéséig tartó terepmunka és az így létrejött rendkívül gazdag kvalitatív adatbázis feldolgozására és azok publikálása folyamatos a kutatás lezárása utáni időszakban is zajlik. Az ilyen típusú kutatásban a többletinformációval finomítani lehet és kell a konklúziókat. Az egyik interjú pl. rámutatott a Magyarországról más országba irányuló migráció és gazdasági problémák közti szoros összefüggésre. Az erőteljes

munkanélküliség és a társadalom jelentős rétegeit érintő devizahitelek bedőlése miatt a migránsok között megjelent a korábban semmilyen idősgondozási, szolgáltatói tevékenységet nem végző migráns. Új információknak kell tekinteni a gazdasági problémák nemekre gyakorolt hatását is, a 24 órás gondozást vállaló férfi migráns megjelenését. A kétgyermekes nyelveket beszélő kétkeresős diplomás család a férj munkanélküliségének és a magas lakástörlesztésének problémájával szembesülve egyetlen védekezési stratégiaként – az anya kereső tevékenysége és gyermekneveléssel kapcsolatos feladatai miatt – a férfi külföldi 24 órás, állandó idősgondozói tevékenységét választotta.

Ugyancsak egy ilyen interjú mutatott rá, egy egyén életében is változnak a feladatok attól függően, hogy éppen milyen szerepet tölt be, migránsként illetve nem migránsként vállal idősgondozást. Hazai (magyar) környezetben „csak” idősgondozó, azaz nem migráns, de idősgondozói feladatai nem foglalják magukba a 24 órás, bentlakásos gondozást. Ebből a szerepből kilépve, gazdasági megfontolásokból, sokkal nehezebb feladatokat, fizikai és pszichés megterhelést vállalva egy másik országban migránssá válik. Ebből a szerepből a tevékenység nehézsége miatt vagy egyéb otthoni feladatai, kötelezettsége miatt újból kilép, de az idősgondozással nem hagy fel csak nem 24 órás feladatokat lát el, majd gazdasági megfontolásból újra migránssá válik. Az idősgondozó mindkét esetben a fekete munkaerőpiac tagja, de a) az egyik esetben a fekete munkaerőpiacon idősgondozást vállaló migráns, b) kizárólagosan a hazai fekete munkaerőpiacon idősgondozást vállaló. A két állapot az idősgondozó teherbírásától és itthoni teendőitől függően változik. A hazai fekete munkaerőpiacon többféle, nem bentlakásos a családok idősgondozási feladatait tehermentesítő tevékenységet végez (esti felügyelet, hétvégi gondozás, állandó nappali felügyelet).

A nagy adatfelvételű kutatás követte a tervezett és jóváhagyott munkatervet, ezek szerint az első 18 hónapban történt meg az adatfelvétel (amely folyamat a kutatás befejezéséig tartott és lehetővé tette a munkatervben vállalt újabb interjúk elkészítését) és az utolsó 6 hónapban kezdődött el az adatok feldolgozása, ami nagyrészt megtörtént, de a gazdag anyag miatt azóta is folytatódik. Ennek alapján az alábbi következtetések vonhatók le.

## **A kutatás eddigi fő megállapításai**

### *Az idősgondozás- család- migráns vonatkozásban*

Az állami, az intézményes, a piaci és az informális szférákban megtalálható otthoni ellátásra szakosodott idősgondozási szolgáltatások napi néhány órára vagy rövid időtartamra korlátozódnak. A családok jelentős része így részt vesz a gondozásban egyedül vagy kiegészítve az állami, nonprofit vagy profitorientált szolgáltatásokat. Az idősek és családtagjaik a gondozási igény fokozódásával olyan helyzetbe kerülnek, amikor már képtelenek saját vagy a formális idősgondozás nyújtotta lehetőségekkel a számukra legnagyobb problémát jelentő hosszú távú, állandó 24 órás ápolást, gondozást, felügyelet igénylő ellátást megoldani. Az állami, piaci és egyházi, alapítványi bentlakásos intézményes ellátás kínált lehetőségek elmaradnak kereslettől, de ez önmagában nem lenne negatívum – a családok is utolsó lehetőségnek tartják idős rokonaik bentlakásos elhelyezését – amennyiben rendelkezésre állna az intenzív ápolást otthon biztosítani képes idős ellátórendszer. A jelenlegi struktúra – a szociális szférában a házi segítség, étkeztetés, az egészségügyi szférában az otthonápolás) képtelen ennek az igénynek eleget tenni. Amennyiben a gondozáshoz szükséges idő néhány óra, a család/családtag számára lehetséges a fekete gazdaságban meglévő hazai erőforrás alkalmazása. Állandó vagy nagyobb munkaidő-ráfordítást igénylő gondozásnál ugyanakkor a piaci szférában vásárolható órabér alapú gondozást a család nem tudja vállalni és az az anyagi körülményeikhez képest még a középosztály számára is drága. A fekete órabér is magas (magyar viszonylatban (1000-1500 Ft/4-6 EUR) Órabérben számolva egy 24 órás tartós gondozás (long-term care) ára egy hónapra kivetítve a bruttó átlagbér (216 000 HUF/800 EUR) 3-5-szöröse. A napi 24 órás órabér elvén alapuló gondozás megfizetése lehetetlen. Ezzel szemben egy „olcsóbb” megoldás, a migráns alkalmazása lehetséges egyes rétegek (közép és felső osztály), illetve a megtakarításokkal rendelkezők számára. A migránsnak kifizetett összeg megegyezik egy bentlakásos otthon havi térítési díjával (otthontól függően), de lehetővé teszi az otthonmaradást, ezzel elősegíti az idős jól-létére pozitívan hat a hozzátartozó jól-létére. A migránsnak adott fizetés „olcsósága” ellenére nagy teher a család számára, családi összefogást, a megtakarítások felését, illetve a külön munkával szerzett jövedelem felélését jelenti. A migránsnak kifizetett nettó bér azonos egy 12 órában dolgozó egészségügyi rendszerben munkát végző bruttó fizetésénél. Az így kapott fizetés a teljes ellátással együtt az általában 50 év fölötti migráns kiegészítő alacsony nyugdíját pótolja azt vagy megoldja munkanélküliségét, illetve segíti elérni célját, ugyanakkor a 24 órás tartós ápolással (long term care) egybekötött bentlakás a migráns számára a privát szféra rendkívüli beszőkülését, szabadidő korlátozást nagy lelki és fizikai megterhelést jelent, a hazai munkaerő még fekete piacon sem vállalja az ezzel járó állandó nehézségeket. A migráns alkalmazásának

stratégiája a fentiek miatt limitált, bizonyos rétegek, családok nem tudják azt alkalmazni: alacsony jövedelmű családok; a család megtakarítása nem elegendő; a család megtakarítása csak bizonyos ideig tudja a migráns által nyújtott gondozást biztosítani; a családtagok együttesen sem tudják a költségeket fedezni; az időseknek nincs saját megtakarítás. A kutatás érzékelte, hogy az alacsonyabb jövedelműek rendelkezésre álló jövedelmének erodálása elindíthatja a hátrányos helyzetűvé válás folyamatát.

A makro szintű problémák a következőképpen összegezhetők: az idősgondozás mostani intézményrendszere nem képes a tartós idősgondozási feladatokat ellátni, a piacon vásárolható szolgáltatások még a magasabb jövedelmű családok számára is csak rövid távú megoldási lehetőséget nyújtanak. A családokra háruló terhek így rendkívül súlyosak, amit a Magyarországra jövő migránsok enyhítenek, de erről a trendről nincsen ismeretük a társadalompolitikai döntéshozóknak. A gazdasági válság következtében megjelent a korábban nem idősgondozásra specializálódott Magyarországról más országba menő migráns. Kérdés, mi történik akkor, ha a Magyarország fogadó szerepe megváltozik, az ideirányuló idősgondozói migráció csökken, Magyarország küldő szerepe ugyanakkor felerősödik és ez az idősgondozást is érinti. A potenciális gondozók, a nők magasabb nyugdíjkorhatára későbbi munkaerő-piaci kilépéssel jár, aminek következtében a korábban végzett (intenzív, de nem 24 órás ápolást igénylő) feladatokat sem tudják ellátni. Nyilvánvaló, hogy az idősgondozás intézményrendszerének változatlansága robbanásszerűen fogja felszínre hozni az addig latensen létező kihívásokat, a kutatás által feltárt ezen problémák ismerete elengedhetetlen a megelőzéshez és az ezzel összefüggő pénzügyi keretek alapos megtervezéséhez.

A kutatás feltárta, hogy milyen módon járulnak hozzá a háztartásban dolgozó migránsok a szociális ellátórendszer hiányainak pótlásához. A migráns gondozói munka a családi, a szakápolói és a cselédi munka kereszteződésében, a formális és informális gondozás határmezsgyéjén bontakozik ki. A gondozók és a munkavégzéssel megbízó családok kulturális normái, valamint a nem intézményes keret erősen meghatározzák a munka típusát, és dominánssá teszik a családias jellegű munkavégzést. A kutatás azt is kimutatta, hogy a munkaviszony legalizálása és a munkavégző szakképzettsége önmagában kevés hatással van a munkatípus befolyásolására, sokkal nagyobb szerepet játszanak a szubjektív szempontok és a szereplők közötti kapcsolatok minősége. Ez az eredmény üzenetértékű a szociálpolitikusok számára is: csupán csak a munkaviszony legalizálása nem elegendő a háztartásban dolgozó alkalmazottak védelméhez és az informális keretek között zajló munka szabályozásához.

### **A kutatás eddigi disszeminációja**

A kutatás publikációs feldolgozása folyamatban van. A kutatás lezárása utáni időszakban az Oxfordban rendezett konferencián (Making Connections: Migration, Gender and Care Labour in Transnational Context, Oxford, 2011, április 14-15, Merton College, Oxford University) került sor az alábbi prezentációra, illetve készült el az ahhoz kapcsolódó absztrakt és tanulmány, aminek közzétételén online formában történt meg. A konferencia anyagainak külön számban való publikálását a szervezők elkezdték. Ezen kívül több konferencián és rendezvényen került sor a kutatás eredményeinek bemutatására minden esetben jelezve az OTKA támogatást.

### **Konferencián elhangzott előadások**

Széman Zs; Turai T

Migrants in eldercare

Family strategies to bridge the gaps in social security services

Making Connections: Migration, Gender and Care Labour in Transnational Context, Oxford, April 14-15, 2011, Merton College, Oxford University

OTKA support mentioned

Széman Zs.

Challenges of Ageing Societies in Central and Eastern Europe:

Labour Market and Care, Role of Migrants

Polish Sociological Congress

Cracow September 9-11, 2010

OTKA support mentioned

Turai Tünde

Manoeuvring as an Integration Strategy among Immigrants.

Annual International Conference on Sociology, Athén, 2010 május 10–13.

OTKA támogatás feltüntetve

Turai Tünde

Egy magyarországi migráns háztartási alkalmazottakkal végzett kutatás eredményei.

Útban a 2011-es Nemzetközi Munkaügyi Konferencia felé: a háztartási alkalmazottak kihívásai Magyarországon és világszerte. Friedrich Ebert Stiftung – ILO, Budapest, 2011. április 20.

OTKA támogatás feltüntetve

### **Előadás**

Széman Zs

Formal and informal care and Hidden migrant carers in Hungary

CEU

March 16, 2011

OTKA támogatás feltüntetve

### **Tömegkommunikáció**

Széman Zsuzsa

MR1

Közelről

2010.dec.22.

### **Online publikáció**

Széman Zs; Turai, T

Migrants in eldercare: family strategies to bridge the gaps in social care services (abstract)

<http://www.compas.ox.ac.uk/events/forthcoming/making-connections-abstracts/>

2011

OTKA support mentioned

Széman Zs; Turai T

Migrants in eldercare

Family strategies to bridge the gaps in social security services (to be published) elvben ilyen megjegyzéssel kéri az OTKA, de HOL ? Oxfordból csak azt írták, hogy valamilyen külön kötetben?

[http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/pdfs/Isabel\\_Shutes/Szeman\\_Turai.pdf](http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/pdfs/Isabel_Shutes/Szeman_Turai.pdf)

2011

OTKA support mentioned.

**Publikáció**

Élő Anita:

*Tízmillió fő alá süllyed hazánk lakossága -szakértő Turai Tünde,*

Heti Válasz (augusztus 10), 2010.